

Vojni komuniteti u 19. stoljeću

Pađen, Marin

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:044183>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmeyera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij povijesti i pedagogije

Marin Pađen

Vojni komuniteti u Vojnoj krajini u 19. stoljeću

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Sumentor: Dr. sc. Domagoj Tomas, poslijedoktorand

Osijek, 2017.

Sveučilište J. J. Strossmeyera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Preddiplomski studij povijesti i pedagogije

Marin Pađen

Vojni komuniteti u Vojnoj krajini u 19. stoljeću

Završni rad

Znanstveno područje: humanističko područje

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Sumentor: dr. sc. Domagoj Tomas, poslijedoktorand

Osijek, 2017.

Sažetak

Vojna krajina je vojna militarizirana zona unutar Habsburške Monarhije, koja se nalazila na samoj granici s Osmanskim Carstvom. Hrvatsko – slavonska vojna krajina bila je najstariji dio cjelokupne Vojne krajine. Vojni komuniteti su bili gradovi koji su imali poseban status unutar Vojne krajine. Oni su bili povlašteni krajiški gradovi s ulogom gospodarskih središta u kojima se poticao razvitak obrta i trgovine kako bi postali žarišta tržišne privrede, cirkulacije i akumulacije novca. Joachim barun von Engelshofen, 1747. godine, predlaže da se najznačajnija trgovišta rasterete skoro svih vojnih obveza i da im se dodijeli veća upravna samostalnost. 1748. godine Stara Gradiška je proglašena prvim vojnim komunitetom, a ubrzo još gradova dobiva ovaj status. Obrtništvo i trgovina su bili temelj autarkičnosti Vojne krajine i vojni komuniteti su pomogli da se obrtništvo i trgovina razviju u Vojnoj krajini. Društvo je bilo vrlo heterogeno. Žene su bile u podređenom položaju, što se može vidjeti i u školstvu, jer se škole za djevojčice otvaraju puno kasnije. Žene su obilazile sajmove pa čak i prodavale na sajmovima kada su muževi odlazili u rat. Također u komunitetima je bio velik broj udovica, koje su nerijetko čak i bankrotirale nakon smrti svojih muževa. Većinu krajiške vojske je činila pješadija, a budući da su morali puno vježbati, onda su zanemarivali svoje poljodjelske aktivnosti. Osnovne škole su se dijelile na trivijalne, gradske, glavne i normalne škole, a najvažnije su ove trivijalne. Disciplina u krajiškim školama je bila jako stroga. Nadučitelj Imbro Antolić otvorio je školu za gluhonijemu i slijepu djecu, 1838. u Petrinji.

Ključne riječi: vojni komuniteti, Vojna krajina, obrt i trgovina, komunitetsko društvo

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Pojmovno određenje Vojne krajine i vojnih komuniteta.....	2
3. Osnivanje vojnih komuniteta.....	3
4. Obrtništvo i trgovina komuniteta u 19. stoljeću	5
5. Vojno – komunitetsko društvo	8
6. Vojno stanovništvo komuniteta.....	10
7. Školstvo u vojnim komunitetima.....	12
8. Zaključak	16
Literatura	17

1. Uvod

Cilj ovoga rada je prikazati život i ulogu vojnih komuniteta u Vojnoj krajini u 19. stoljeću. To će biti prikazano kroz sljedeće podnaslove: „Pojmovno određenje Vojne krajine i vojnih komuniteta“, „Osnivanje vojnih komuniteta“, „Obrtništvo i trgovina vojnih komuniteta u 19. stoljeću“, „Vojno – komunitetsko društvo“, „Vojno stanovništvo komuniteta“, „Školstvo vojnih komuniteta“ te „Zaključak“. U prvom poglavlju će se objasniti pojmovi Vojne krajine i vojnih komuniteta. Kako bi se bolje razumjela tema moramo znati što označavaju ti pojmovi i na što se odnose. Zatim će se objasniti kako su i kada nastali prvi vojni komuniteti i zašto su neki od njih ukinuti nekoliko desetljeća kasnije. U poglavlju „Obrtništvo i trgovina vojnih komuniteta u 19. stoljeću“ objasnit će se važnost trgovine i obrta za autarkičnost Vojne krajine te kako su živjeli ondašnji trgovci i obrtnici i što su sve prodavali. U idućem poglavlju, pod naslovom „Vojno-komunitetsko društvo“, objasnit će se na koji je način to društvo funkcioniralo, tko je bio privilegiran, a tko i nije imao neka velika prava. U poglavlju o vojnom stanovništvu komuniteta, bit će govora o tome kako je izgledala podjela krajiške vojske te što su sve ljudi morali prolaziti kako bi postali i ostali krajišnici. U poglavlju o školstvu prikazat će se struktura škola u komunitetima, te kako je škola tada funkcionirala, tko je sve išao u školu i kakva je praksa u školi bila. U zadnjem poglavlju iznijet će se zaključak na cijelu temu. Literatura za ovu temu je dostupna i lako je do nje doći. Po opširnosti najviše je o ovoj temi pisao Alexander Buczynski, a iz korištene literature, njegovo djelo *Gradovi Vojne krajine* donosi najviše podataka za ovu temu. Tema je dosta istražena u domaćoj literaturi, no postoji mjesta za daljnja istraživanja.

2. Pojmovno određenje Vojne krajine i vojnih komuniteta

Vojna krajina je militarizirana sigurnosna zona u sastavu Habsburške Monarhije, na granici sa Osmanskom Carstvom. Uz naziv Vojna krajina, u domaćoj literaturi koriste se i nazivi Krajina i Vojna granica, a u literaturi njemačkog govornog područja koristi se naziv *Militärgrenze*, dok se za ovaj pojam na latinskom jeziku koristi naziv *confinium*. Hrvatsko-slavonska vojna krajina bila je najstariji dio cjelokupne Vojne krajine i nalazila se na njenom krajnjem zapadu. Nastala je u 16. stoljeću, a kasnije se razvija kao zaseban vojnoobrambeni teritorij i kao takav opstaje sve do razvojačenja Vojne krajine 1873. i ponovnoga sjedinjenja s civilnom Hrvatskom 1881. godine.¹ Početkom Vojne krajine smatraju se vojno organizacijske mjere ugarsko-hrvatskog kralja Matijaša Korvina kojima on pokušava organizirati teritorij koji bi služio kao trajan sustav obrane i granice s Osmanlijama. On 1469. osniva Senjsku kapetaniju s ciljem zaštite centralne Hrvatske i time stvara osnovu za daljni razvitak Vojne krajine. Isprva je na području Vojne Krajine čast kraljevskog namjesnika i vrhovnog zapovjednika krajiške vojske imao hrvatski ban, no 1578. odlučeno je kako će se čast vrhovnog zapovjednika Vojne krajine pripasti nadvojvodi Karlu II., a Dvorskom ratnom vijeću u Grazu je pripalo upravljanje Vojnom Krajinom. Vijeće je imenovalo zapovjednike i više časnike. U 18. stoljeću dolazi do niza reorganizacija u Vojnoj krajini, a ona tada prestaje služiti kao linija obrane od Osmanlija i postaje „nepregledna Habsburška vojarna na otvorenom“.² Osnovna zadaća te nove Vojne krajine bila je služiti ciljevima bečke europske politike kao nepresušan izvor dobro obučene i jeftine vojske. Vojska u Vojnoj krajini nije bila samo u kamenim utverdama, već se između svakog grada nalazio niz drvenih utvrda. Na ovo područje se početkom 17. stoljeća počinju naseljavati Vlasi, kojima je Hrvatski sabor 1629. godine dao prava koja su uživali pod Osmanlijama.³ Ovo graničarsko društvo u europskoj povijesti čini posebnost, naime oni su bili oslobođeni skoro svih feudalnih nameta, a zauzvrat su nudili doživotnu vojnu službu.⁴

Vojni komuniteti su bili gradovi koji su imali poseban status unutar Vojne krajine. Oni su bili povlašteni krajiški gradovi s ulogom gospodarskih središta u kojima se poticao razvitak

---

¹ „Vojna krajina“, u: *Hrvatska enciklopedija* (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65199>, posljednji posjet 30. 06. 2017.)

² Alexander Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 1. svezak, Zagreb, 1997., str. 9. - 13.

³ Mirko Valentić, *Vojna Krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849. – 1881.*, Zagreb, 1981., str. 11. – 14.

⁴ Marc Stefan Peters, „Varaždinska vojna krajina – poseban razvoj jedne mikroregije u Podravini“, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, Vol. 3, No. 6, Samobor, 2004., str. 16.

obrta i trgovine kako bi postali žarišta tržišne privrede, cirkulacije i akumulacije novca. Budući da je tada prevladala kameralistička teorija, davanje posebnog statusa gradovima i poticanje razvitka obrta i trgovine, činili su se kao vrlo dobro rješenje krajiške privredne krize, budući da se isticalo načelo autarkičnosti Vojne krajine.⁵ Kriza je izbila zbog toga što se većina krajiškog stanovništva bavila poljoprivredom, a zemlju su dobivali samo dok su bili u vojnoj službi, te ju nisu mogli prodati i početi se baviti nekom drugom granom gospodarstva. Dakle Vojna krajina je trebala prehraniti sve svoje stanovnike, ispuniti njihove sve druge potrebe te opremljavati, obučavati i besplatno održavati vojsku od nekoliko desetaka tisuća vojnika.⁶ Vojni komuniteti se ponekad i definiraju kao nevojna mjesta u potpuno vojničkom okruženju. Komuniteti su bili poslovne oaze i oni su svojim povlasticama privlačili i okolno stanovništvo, ali i stanovništvo iz drugih zemalja kao što su Češka, Italija i Njemačka, te iz austrijskih pokrajina.⁷ Sve te povlastice koje su komuniteti dobivali, također su omogućavale vojnim vlastima da uspješno nadziru sve aktivnosti nekrajiškog stanovništva.⁸

3. Osnivanje vojnih komuniteta

1747. godine Dvorsko ratno vijeće šalje generala Joachima baruna von Engelshofena u Slavonsku vojnu krajinu kako bi reorganizirao krajinu. Iako mu je prvotni zadatak bio organizacijskog tipa, on se nije zaustavio samo na tome, već se zalagao za razvoj trgovine i obrta u tim krajevima. On predlaže da se najznačajnija trgovišta rasterete skoro svih vojnih obveza i da dobiju veću upravnu samostalnost. Ovim reformama bi se stanovništvo u razdobljima bez rata moglo više posvetiti trgovačkim i obrtničkim djelatnostima.⁹ 1748. godine Stara Gradiška je proglašena prvim vojnim komunitetom, a ubrzo još gradova dobiva ovaj status. 1749. status komuniteta dobivaju Zemun i Brod, 1751. Petrovaradin, 1753. Karlovci i Bukovica. Stanovništvo u ovim gradovima dobiva status slobodnog vojnog građanstva i nije imalo obvezu služiti vojni rok poput ostalih krajišnika, te izvršavati rabotu.

---

⁵ A. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 1. svezak, str. 46.– 47.

⁶ Damir Matanović, „O osnutku vojnog komuniteta Brod na Savi“, *Scrinia Slavonica*, Vol. 2, No. 1., Slavonski Brod, str. 7. - 8.

⁷ Valentina Janković, „Školstvo, kultura i društvo komunitetskih gradova Petrinje i Senja na kraju 18. i u 19. stoljeću“, *Povijest u nastavi*, Vol. 5, No. 10, Zagreb, str. 103.

⁸ Alexander Buczynski, *Vojni komuniteti – središta građanstva Hrvatske krajine – doktorska disertacija*, Zagreb, 1993., str. 450.

⁹ Alexander Buczynski, „Nastanak i organizacijski oblik vojnih komuniteta od 1748. do 1850.“, *Arhivski vjesnik*, No. 34-35, Zagreb, 1992., str. 187.

Gradsku upravu su birali sami, i to iz svojih redova, svake tri godine.¹⁰ Magistrat je bio sačinjen od gradskog sudca, savjetnika, porotnika i gradskog službenika. Magistrat je u svojim rukama imao izvršnu ulogu, ali i pravosudnu vlast nad cijelim komunitetom. Građanima je bilo zabranjeno otuđivati nekretnine ili napuštati obrt bez dozvole generalnog inspektora.¹¹ 1755. uvode se neke promjene u propisima. Tako tajništvo sada vodi glavni tužilac ili gradski tajnik, koji obavlja dužnost i jednog od gradskih porotnika. Novi magistrat je mogao biti izabran samo uz odobrenje Generalkomande. Prije svakih izbora, Generalkomanda bi slala svog komesara, koji bi predložio po tri kandidata iz redova građanstva za svako slobodno mjesto u gradskoj upravi. Svatko tko se htio baviti trgovinom ili obrtom u komunitetu, morao je za to dobiti dozvolu i morao je obećati da bar deset godina neće biti na teret blagajne za sirotinju.¹² General Philipp Lewin barun von Beck, koji je bio vrhovni zapovjednik varaždinsko – karlovačke generalkomande, 1766. godine predlaže formiranje trgovačkih komuniteta u Varaždinskoj krajini, a po uzoru na slavonske vojno – krajiške gradove. Tako šezdesetih i sedamdesetih godina 18. stoljeća Hrvatska krajina dobiva svoje vojne komunitete: Karlovac, Gospić, Otočac, Ogulin, Brinje, Senj i Karlobag u Karlovačkoj krajini; Bjelovar, Koprivnicu, Ivanić – grad u Varaždinskoj krajini; te Petrinju i Kostajnicu u Banskoj krajini.¹³ Prilikom posjete sjevernoj i središnjoj Hrvatskoj, sam car Franjo II., 1775. piše svoj putopis u kojem govori i o stanju u Hrvatskoj krajini. On sam piše kako u cijeloj krajini vlada siromaštvo i kako „cijela sela prosjače, a ljudi slabo uhranjeni hodaju uokolo jadno izgledajući“. Također zapisao je kako je u gradovima još uvijek nedovoljno razvijen obrt te da nedostaje robe za kupnju, a sami krajišnici su mu uputili žalbe zbog nedostatka novca.¹⁴ Uskoro se u komunitete počinje sustavno naseljavati češke obitelji i šalju se mladići u Beč kako bi usavršili obrte. Ipak vojna vlast je žestoko kritizirala vojne komunitete, budući da se najveća važnost pripisivala poljoprivredi zbog prehranjivanja vojske. Oni nisu podržavali vojne komunitete jer su smatrali da je taj status dobilo nekoliko gradova koji nisu bili trgovačka središta i s time taj status nisu zaslužili.¹⁵ Tako je zapovjednik Slavonske vojne krajine podmaršal Mitrovsky 1787. ukinuo komunitete Stara i Nova Gradiška, Brod, Vinkovci, Bukovica i Bela Crkva, a u Hrvatskoj krajini ukinuti su komuniteti Glina, Ivanić, Otočac, Gospić, Ogulin, Gomirje i Brinje. Nakon ukinuća svih

---

¹⁰ A. Buczynski, *Vojni komuniteti – središta građanstva Hrvatske krajine*, str. 13.

¹¹ A. Buczynski, „Nastanak i organizacijski oblik vojnih komuniteta od 1748. do 1850.“, str. 187. – 188.

¹² A. Buczynski, *Vojni komuniteti – središta građanstva Hrvatske krajine*, str. 15

¹³ *Isto*, str. 17.

¹⁴ A. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 1. svezak, str. 66. – 67.

¹⁵ A. Buczynski, „Nastanak i organizacijski oblik vojnih komuniteta od 1748. do 1850.“, str. 189.

komuniteta koji taj status nisu zaslužili, u Hrvatskoj i Slavonskoj vojnoj krajini ostali su samo sljedeći komuniteti: Petrinja, Kostajnica, Senj, Karlobag, Bjelovar, Zemun, Petrovaradin i Karlovci.¹⁶ Kasnije, početkom 19. stoljeća, određeni visoki vojni dužnosnici zalažu se za potpuno ukinuće Vojne krajine, koja po njima nema više nikakvo vojno značenje budući da se krajišnici i nisu baš iskazali u drugom koalicijskom ratu. Pri tome su zaboravili na dvije stvari: zasluge krajišnika na drugim bojištima Monarhije i to da su bili pogrešno obučavani, što navodi i predsjednik vojnokrajiške oblasti, general – bojničnik Josef Klein.¹⁷ Koliko je stanovništvo bilo zadovoljno privilegijama i statusom koji donose vojni komuniteti, govori i podatak da je stanovništvo nekadašnjeg komuniteta Brod na Savi je 1817. molilo cara Franju II., prilikom njegove posjete Brodu, da im vrati status komuniteta. Brod ponovno dobiva status komuniteta 1820.¹⁸

4. Obrtništvo i trgovina komuniteta u 19. stoljeću

Obrtništvo i trgovina bili su ključ autarkičnog načela Vojne krajine. Obrtnička djelatnost u Vojnoj krajini ima svoje korijene u komunitetskom uređenju gradova. Dakle, vojni komuniteti su utemeljeni zbog obrtnika i trgovaca. 1864. objavljen je Katalog prve gospodarske izložbe i u njemu se navode neki od razloga neznatnosti obrta u Vojnoj krajini. Katalog navodi kako krajišnici imaju slabe potreštine, te slabo zanimanje za gospodarstvo i kao glavni razlog navodi se „slaba prilika da tvorine izvan zemlje rasproda“. Ako je suditi po ovome onda bi to značilo da se u sto godina postojanja komuniteta, obrtništvo baš i nije razvilo i da komuniteti ne ispunjavaju svoju osnovnu zadaću. Ipak početkom 19. stoljeća u Bjelovaru ima 103 obrtnika, 8 trgovaca i 19 kramara na 804 stanovnika. Petrinja ima 44 trgovca i 284 obrtnika na 1960 stanovnika, a Senj 33 trgovca, 230 obrtnika na 2744 stanovnika, s tim da u Senju ima 433 građana za koje nije navedeno zanimanje.¹⁹ Brod ima 69 trgovina i 752 obrta na 68 000 stanovnika u cijeloj pukovniji 1829. godine.²⁰ Gradiška pukovnija ima 34 trgovine i 313 obrta na 56 000 stanovnika u cijeloj pukovniji 1829.

---

¹⁶ Ivica Golec, Damir Matanović, „Problem ukidanja vojnih komuniteta u Vojnoj krajini na primjerima Broda na Savi i Petrinje“, *Povijesni prilozi*, Vol. 31, No. 31., Zagreb, 2006., str. 184.

¹⁷ A. Buczynski, *Vojni komuniteti – središta građanstva Hrvatske krajine*, str. 60.

¹⁸ D. Matanović, „O osnutku vojnog komuniteta Brod na Savi“, str. 14.

¹⁹ A. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 2. svezak, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1997., str. 8.

²⁰ *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Brodska pukovnija*, pripremili Alexander Buczynski, Mirko Valentić, Milan Kruhek, 1999., Zagreb, str. 32.

godine.²¹ U pukovnijama Banske krajine dolazio je po jedan trgovac ili obrtnika na 977 stanovnika, u Karlovačkoj krajini na 513 stanovnika, a u Varaždinskoj na 227 stanovnika. U drugoj polovici 19. stoljeća u komunitetima dolazi jedan trgovac ili obrtnik na 10 do 17 stanovnika. Obrtničke radionice u 19. stoljeću pružaju tek ograničene mogućnosti širenja lokalne trgovinske razmjene. Proizvodna je namjenjena potrošnji komunitetske zajednice i samo se jednim dijelom preusmjeravala na zadovoljenje seoskih potreba. Također u prvoj polovici 19. stoljeća na krajiškom selu se događa proces pretvorbe kućne radionosti iz dopunske djelatnosti u samostalno obrtništvo. To je bio spor i dug proces. Ovaj proces završava tek kada proizvođač vlastitim proizvodima uspijeva zadovoljiti potražnju na tržištu, a tržište mu istodobno omogućuje da živi od svoje proizvodnje. Također jačaju cehovi u komunitetima. Cehovi su služili zaštiti svojih članova na način da osim obrtnika koji su mu pripadali, nijedan drugi obrtnik iste struke nije smio raditi u komunitetu. Cehovi nastaju prema propisu za cehove iz 1773. godine. Isprva je bilo vrlo malo obrtnika da su se primjerice u Varaždinskoj krajini obrtnici svih zanimanja ujedinili u jedan ceh. U 19. stoljeću Bjelovar ima 5 cehova, a Petrinja 8, iako su to bili većinom mali cehovi. Od obrtnika, najviše je bilo kovača, bravara i puškara, što je razumljivo zbog njezine namjene. Tako je 1803. godine Đurđevačka pukovnija imala 84 kovača od ukupno 306 obrtnika, a Križevačka pukovnija 64 kovača od 136 obrtnika. U Krajini je postojao velik nedostatak tkalaca, zidara i strojača debele kože.²²

Obrtnici i trgovci uživali su znatne povlastice. Oni su, za razliku od krajišnika, bili oslobođeni ratne dužnosti, prisilnog rada i lišeni popravnih kazni, ali su imali i pravo na ograničeni zemljoposjed. Ukoliko bi neki mladić htio postati obrtnik morao je uputiti zamolbu pukovnijskom zapovjedništvu ili komunitetskom magistratu. No, ipak mogućnost obrazovanja za buduće obrtnike nije bila otvorena svima koji su izrazili želju bavljenja nekim od obrta. Obrtima koji nisu cehovski i obavljaju se kao dopunska aktivnost, može izučiti svaki krajišnik bez ograničenja, dok god ne zapostavlja radove oko kuće. Ipak obrte koji su cehovski i koji zahtijevaju potpuni angažman, mogu izučavati samo oni dječaci koji nisu sposobni za ratnu službu, pa čak i onima koji nisu sposobni obavljati teže kućanske poslove. Obrte koji su bili neophodni za Krajinu mogli su izučavati i oni koji su bili sposobni za vojsku, ali pod uvjetom da se nastane u Krajini i tamo obavljaju svoj naučeni obrt. Generalkomanda je tako 1808. izdala odredbu, odvojivši korisne i neophodne obrtnike od manje važnih. U prvu skupinu

---

²¹ *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Gradiška pukovnija*, pripremili Alexander Buczynski, Mirko Valentić, Milan Kruhek, 1999., Zagreb, str. 32.

²² A. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 2. svezak, str. 17. – 21.

spadaju: zidari, tesari, kožari, stolari, lončari, klobučari, suknari, strojači debele i bijele kože i puškari. Među drugu skupinu spadaju: bravari, postolari, sedlari, krznari, kotlari i tokari. Zanimljivo je da su krojače uvrstili i u jednu i u drugu skupinu. 1811. godine u uputama za novačenje zdravih i jakih mladića između 17 i 24 godina za artiljeriju, vojne su vlasti istakli potrebu za puškarima, tokarima, stolarima i bravarima, kovačima i kolarima.²³

Obrtnicima je bilo zabranjeno da rade nedjeljom i praznikom, a vlasti su oratile rade li svim ostalim danima. Radovi su započinjali u 5 ujutro po ljetu, a u 6 po zimi, a završavali su u 8 odnosno 9. Radnim danom su imali sat vremena pauze. Sve što su izrađivali, morali su izrađivati prema ugovoru. Cehovski predstojnici su se morali brinuti da majstori kupuju samo dobre materijale uz najnižu moguću cijenu te da ih dobro i jeftino prerađuju. Majstor koji bi isporučio loš rad bio bi kažnjen i od ceha i od magistrata. Kuće su morale biti preuređene specijalno za taj obrt, a prodavati su se mogle samo osobama koje su za to bile prikladne. Zanimljivo je da su majstori imali pravo doživotno se baviti tim obrtom, a u specijalnim prilikama bilo je dozvoljeno da i udovica nastavi obrt preminulog supruga. Obrti u komunitetima su se dijelili na cehovske i necehovske i na policijske i komercijalne.²⁴

Budući da su Habsburgovci neprestano isticali načelo autarkičnosti Vojne Krajine, zanimljivo je da nikada nisu dopustili proizvodnju krajišnih uniformi u samoj Krajini, već su ih uvozili iz ostalih zemalja Monarhije. Još sredinom 18. stoljeća, Habsburgovci potiču izgradnju i pokretanje manufaktura na području Vojne Krajine. Fenomen na području Vojne krajine čini svilarstvo. Navodi se kako je svilarstvo za krajišnike bila izrazito korisna obveza jer je donosilo dosta velik profit. Jajašca dudova svilca krajišnici su dobivali od državnih organa. Na području Vojne krajine bilo je 17 svilana i odmotavaonica.²⁵

Trgovci su imali jednaka prava kao i obrtnici. Bili su oslobođeni vojne dužnosti, a i njihovi sinovi, osim kada su bili neophodni. Tjelesnu kaznu su mogli dobiti samo ako je tako odlučio pukovnijski sud u slučaju teškog zločina ili ponavljanja teškog prekršaja. Prema zakonu trgovački obrti su bili podijeljeni na slobodne i na one za koje je bila potrebna dozvola. Slobodni trgovački obrti su bili trgovina sirovinama i raznoraznim prehrambenim proizvodima, a drugu grupu je činila veleprodaja bez sitničarije, specijalna trgovina posebnom robom kao što su mirodije, platna, vrpce i slično, trgovina mješovitom robom te trgovina na malo. Trgovalo se domaćom robom, dok je trgovanje stranom robom bilo najstrože

---

²³ A. Buczynski, *Vojni komuniteti – središta građanstva Hrvatske krajine*, str. 247.

²⁴ *Isto*, 255. – 257.

²⁵ A. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 2. svezak, str. 36. – 38.

zabranjeno, a kod iznimaka se strogo trebalo pridržavati carinskih propisa.²⁶ Za otvaranje svake trgovačke radnje u vojnom komunitetu trebalo je dobiti odobrenje generalkomande. Treba spomenuti kako su veletrgovački poduzetnici, koji su se bavili trgovinom soli, željeza, žita, vune, duhana i drugim prirodnim proizvodima, bili među najbogatijim stanovnicima Vojne krajine. Zanimljivo je da je prema otpisu iz 1803.godine svakom krajišniku koji je bio sposoban da se bavi trgovinom, svakom domorodcu koji se naselio pa i svakome tko se htio baviti korisnim obrtom, to bilo dopušteno, izuzev Židovima. Običnim krajišnicima je bila dopuštena trampa, odnosno razmjena bez novca, ako su imali pravovaljane putne isprave. Trgovanje platnom, suknom, vrpčama nije bilo dopušteno svim krajišnicima, već su se time mogli baviti samo sposobni i dovoljno bogati obrtnici. Jedno od najvažnijih trgovačkih središta bio je Senj i stanovnici Senja su smatrali kako ih vojne vlasti sprječavaju u potpunom obavljanju trgovine.²⁷

Sajmovi su bili najrazvijeniji oblik trgovine. Oni su bili jedan od važnijih čimbenika za gospodarski život grada. On nije bio samo mjesto za prodaju i kupnju robe, na njima su se doznavale i političke i druge novosti, a sklapali su se i obiteljski i ostali dogovori. Sajmovi su u Vojnoj krajini bili plod planske ekonomije koju je provodila vojna vlast. Obrtnicima u Vojnoj krajini nakon prve polovice 19. stoljeća nije bilo dopušteno posjećivanje tjednih sajmova drugih općina. Najznačajniji oblik trgovine čine godišnji sajmovi koji su se najčešće održavali na dan svetca zaštitnika tog mjesta. Časnici su na sajmovima do podne imali pravo prvootkupa, pa je to vrlo često pooštravalo društvene sukobe unutar komuniteta.²⁸

5. Vojno – komunitetsko društvo

Već je spomenuto kako je društvo u komunitetima bilo heterogeno jer su se doseljavali i Česi i Talijani i Nijemci i pripadnici ostalih naroda Habsburške Monarhije. Unatoč izrazito vojnoj upravi, društvo se i dalje neometano razvijalo, a skupa s njim i civilno stanovništvo.²⁹ „Popisivanje krajiškog pučanstva bio je jedan od najvažnijih administrativnih poslova vojne vlasti.“³⁰ Prvu četvrtinu 19. stoljeća obilježilo je i usustavljanje popisivanja stanovništva.

---

²⁶ A. Buczynski, *Vojni komuniteti – središta građanstva Hrvatske krajine*, str. 281. – 282.

²⁷ A. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 2. svezak, str. 66. – 69.

²⁸ *Isto*, str. 63. – 65.

²⁹ V. Janković, „Školstvo, kultura i društvo komunitetskih gradova Petrinje i Senja na kraju 18. i u 19. stoljeću“, str. 104.

³⁰ A. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 2. svezak, str. 151.

Početak 19. stoljeća Dvorsko ratno vijeće smatra da bi se trebalo pospješiti stvaranje brakova u Krajini jer brakovi utječu na dobrobit društva. Zapaženo je da se krajiške djevojke udaju sa 27 ili 28 godina, što nikako nije bilo poželjno. Smatrano je da je pravo vrijeme za udaju između 13 i 16 godina. Položaj žena u Krajini nije bio na visokom nivou. Muškarac je bio glava obitelji i on vodi kućanstvo. Supruga je uživala prava muževa staleža. Žena je morala slijediti muža na njegovo stalno boravište. Također morala je pomoći prema mogućnostima u kućanstvu i zaradi te izvršavati sve muževe prohtijeve, ako je to nalagao kućni red. Ipak, žene trgovaca, obrtnika i časnika živjele su nešto bolje. Prema statistikama najmanje nezakonito rođene djece bilo je u Vojnoj krajini, a statistika je provedena na području cijele Hrvatske. Žene su većinom obilazile sajmove pa čak i prodavale na sajmovima kada su muževi odlazili u rat.³¹ Prema statistikama, u ratovima 1848./49. Petrovaradinska pukovnija imala je 248 poginulih, 772 umrlih u bolnicama i 124 nestala. Statistika još navodi kako je bilo 517 udovica i 749 siročadi. Brodska pukovnija ima 34 poginula, 624 umrlih u bolnicama i 101 nestalog, a također 495 udovica i 694 siročadi. Gradiška pukovnija ima 88 poginulih, 481 umrlih u bolnici i 155 nestalih. Udovica je bilo 564, a siročadi 716.³² Ovi podaci nam pokazuju koliko je puno bilo udovica i siročadi u nekim od pukovnija Vojne krajine. Krajišnici se nisu smjeli ženiti bez dopuštenja pukovnijskog zapovjednika, a u vojnim komunitetima, stanovnici su se morali obraćati svom magistratu. Ženidba nije bila moguća ukoliko svećenik ne bi posvjedočio da mladi znaju dovoljno o svojoj vjeri. Brak je u 19. stoljeću bio samo sklapanje građanskog ugovora, jer je 1783. godine izdan Ženidbeni patent koji je sklapanje braka sa kanonskog prava prebacio na građansko pravo.³³

Društvo se dijelilo na građane i kontributere. Građani su bili oni koji su uživali građansko pravo gradske općine, a kontributeri su bili svi oni koji zbog financijskih sredstava ili zbog nekog drugog razloga nisu mogli dobiti građansko pravo. Građani nisu smjeli biti tjelesno kažnjeni te su smjeli nositi sablje, koje su inače nosili vojni dočasnici i samo su oni mogli pristupiti važnim komunitetskim funkcijama. Građansko pravo se gubilo gubitkom austrijskog državljanstva, ako više nije pripadao općini u kojoj je dobio to pravo ako je bio osuđen radi zločina ili prekršaja protiv javnog morala i ako bi pao u stečaj. Građansko pravo nije se naslijeđivalo, već se stjecalo osobnim vrlinama. Zanimljivo je da se Senj razlikovao od

---

³¹Isto, str. 160.

³² *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Petrovaradinska pukovnija*, pripremili Alexander Buczynski, Mirko Valentić, Milan Kruhek, 1999., Zagreb, str. 26.

³³ A. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 2. svezak, str. 168.

ostalnih komuniteta jer je on imao jedan poseban stalež – patricije. Oni su u Senju bili nositelji gospodarske i političke moći.³⁴

Komunitetski regulativi, koji potječu iz kraja 18. stoljeća, su zabranili pristup komunitetu svim „pustolovima, kopačima blaga, pelivanima, varalicama, nadrikomedijašima, vodičima medvjeda i drugih životinja i svim ostalim štetnim krušnim umjetnicima.“ U komunitetima je bilo i puno Roma (Cigana, *Zigeuner*), koje su krajiške vlasti uporno pokušavale pretvoriti u krajišnike. Oni su najčešće bili izbjeglice iz Osmanskog Carstva i pokušavali su preživjeti kao muzikaši ili prosjaci.³⁵

Velik dio komunitetskog stanovništva bavio se poljodjelskim djelatnostima. U Senju su se uglavnom bavili vinogradrstvom, u Petrinji ratarstvom u Bjelovaru stočarstvom. Državna vlast stalno je potaknula uzgoj voća pa je tako svaka pukovnija imala rasadnik u kojem su se besplatno dijelile voćke.³⁶ Također imamo podatak da je u Brodu na Savi 1845. bilo 27 zemljoradničkih kuća od ukupno 499, što čini 5,41%.³⁷

Za siromahe su se morale brinuti njihove općine. Praksa je bila da se stvarno brinulo za njih pa nije bilo potrebe da idu od jednog sajma do drugog i prosjače. Većina komuniteta je imala svoju zakladu za sirotinju iz koje su pomoć dobivali oni najsiromašniji. Zaklada za sirotinju se najviše financirala od novčanih kazni koje je naplaćivao sud, ali i propisanim dijelom cehovskog profita. Ponekad su i vojne vlasti intervenirale i zamolile stanovništvo da dio svog nasljedstva namijeni ovoj zakladi. Ipak vojne vlasti nisu dopuštale osnivanje drugih ovakvih zaklada. Tako imamo primjer iz Senja iz 1793. kada je senjski župnik zatražio da osnuje udruženje za pomoć siromašnima, a vlasti su ga odbile.³⁸

6. Vojno stanovništvo komuniteta

Vojna hijerarhija je građena prema činovima, od generala, stožernih časnika, viših časnika, dočasnika, do običnih vojnika. Također može se promatrati i prema vojnim funkcijama: ratni povjerenici, brigadiri, računovođe, gruntovničari, furiri, pukovnijski

---

³⁴ *Isto*, str. 176. – 177.

³⁵ *Isto*, str. 181. – 182.

³⁶ *Isto*, str. 199.

³⁷ I. Golec, D. Matanović, „Problem ukidanja vojnih komuniteta u Vojnoj krajini na primjerima Broda na Savi i Petrinje“, str. 186.

³⁸ A. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 2. svezak, str. 202.

liječnici, tamničari i časnički sluge. Ljudstvo je bilo podijeljeno na Veliki stožer i na Mali stožer. Veliki stožer su činili svi nosioci vojnih činova i službenici, od pukovnika do nadliječnika. Mali stožer su činili ostali viši časnici i pomoćno osoblje, uključujući i pukovnijskog tamničara. Dvadesetih godina 19. stoljeća svaka pukovnija je podijeljena na četiri bataljuna. Dva su bila u stalnoj službi, dok su dva bila u pričuvni. Potpuno mobilizirana pukovnija brojala je 2570 vojnika pješadije, 50 topnika i 48 članova stožera. 1850. u vojno – krajišku hijerarhiju uvedena su dva divizijska zapovjedništva. Prvo je bilo u Karlovcu za Karlovačku i Bansku krajinu, a drugo u Zagrebu za Varaždinsku krajinu. Stožer krajiške pukovnije brojio je 118 osoba prema odredbi iz 1852. godine.³⁹ 1860. uvedena je nova taktička podjela krajiških pukovnija u tri bataljuna. Prva dva su stalna služba, a treći je pričuvni. Broj krajišnika u satniji ovisio je o broju stanovnika, tako su krajine u kojima je bilo manje od 70 000 stanovnika mobilizirale 160 vojnika, a ako su imale više od 70 000 stanovnika, tada su mobilizirale 180 vojnika po satniji. Vrlo zanimljivo je da je u početku 19. stoljeća, na kratko vrijeme, bilo dopušteno kupovati činove, no to je morao odobriti sam nadvojvoda Karlo, a pukovnijama je bilo zabranjeno objavljivati „na sva zvona“. Dakle svaki časnik koji je po svojoj starosnoj dobi i fizičkim nedostacima odgovarao zahtjevima umirovljenja, a nije bio upleten u neku parnicu, mogao je prodati svoj čin krajiškom časniku ili nekom časniku regularne vojske, te je s njim morao dogovoriti uvjete i način odstupanja iz vojske. Svaki časnik koji je nagodbom dobio čin, nije ga smio prodati trećem časniku.⁴⁰

Većinu krajiške vojske je činila pješadija. Budući da su morali puno vježbati, onda su zanemarivali svoje poljodjelske aktivnosti. Kako bi riješili taj problem, vlasti su odredile da budu organizirane proljetne i jesenske vježbe. Proljetne vježbe su organizirane na razini satnije i trajale su od četiri dana do dva tjedna. Jesenske vježbe su bile organizirane na razini pukovnije i to u posebnim taborima. Za časnike i dočasnike su svake godine bile organizirane i tečajevi u ratnim školama. Vojni su komuniteti morali poštivati opće austrijske propise za konskripciju i novačenje. Morali su dati određeni postotak vojnika koji je bio pozvan.⁴¹

Sve do početka 19. stoljeća topnici su uz manevriranje topovima, morali i graditi mostove i ceste te kopati kanale. Krajiške topnike obučavali su topnički časnici regularne

---

³⁹ A. Buczynski, *Gradovi Vojne krajine*, 1. svezak, str. 270.

⁴⁰ *Isto*, str. 272. – 273.

⁴¹ *Isto*, str. 274.

austrijske vojske. Postojale su i elitne jedinice kordonskih i konjaničkih serežana kojima je namjena bila čuvanje sigurnosti državnih granica.⁴²

Vojne dužnosti krajiškog vojnika uključivale su stražu, kordonsku službu i aktivnu službu u vrijeme rata. Časnici su vodili brigu o izobrazbi vojnika, obavljali su nadzor nad stanjem vojne opreme, straže, kordonske službe, stožera pukovnije te nadzirali dnevni i noćni život krajišnika. Za vrijeme rata krajišnike su vodili u borbu. Najveći broj stradalih krajišnika umrlo je u bolnicama od sepse, rana i dizenterije.⁴³

Tijekom ratova 1848./49. nastradao je u prosjeku svaki deseti vojnik Vojne krajine. Samo njih 11% ih je poginulo na bojištu, a njih čak 63% umrlo je u bolnicama.⁴⁴

Na početku 19. stoljeća odlučeno je da svaki krajišnik mora proći barem 30 dana vojne vježbe. Godišnje logorovanje je trajalo 16 dana zajedno sa putom do logora i nazad. Godišnje je krajišnik trošio 56 dana za obavljanje raznoraznih dužnosti. Godišnje vojne vježbe u drugoj polovici 19. stoljeća sastojale su se od: vježbe za novačene krajišnike, proljetnih vježbi i jesenskih vježbi. Sustav straže mijenjao se ovisno o njezinoj namjeri, a u nju je mogao biti uključen i do 21 vojnik. U mirnodopsko vrijeme najgori posao je bilo čuvanje granice s Osmanskim Carstvom. Za neprestano čuvanje ove granice, Bečki dvor je mobilizirao oko 4100 krajišnika. Njihova je dužnost bila sprječavanje krijumčarenja robe, ilegalnih prelazaka granice, upada razbojnika ili neprijateljskih vojnih jedinica, te provođenja najstrožih mjera sigurnosti u slučaju izbijanja kuge u susjednoj zemlji.⁴⁵

7. Školstvo u vojnim komunitetima

Usustavljivanje i promjene na području školstva u Vojnoj krajini počinju 1764. godine. Tada je izdana carska naredba koja kaže da se u svakom selu i sjedištu satnije mora otvoriti jedna njemačka škola. Te škole su se nazivale trivijalne škole, a njihova svrha je bila opismenjivanje određenog broja mladića za potrebe krajiške vojske. Te škole su se trebale brinuti da djeca nauče dobro govoriti njemački jezik, a jedino se vjeronauk učio na materinjem jeziku. Naređeno je kako sva djeca od 6 do 12 godina moraju pohađati školu, ali

---

⁴² *Isto*, str. 277.

⁴³ *Isto*, str. 278. – 279.

⁴⁴ *Isto*, str. 279.

⁴⁵ *Isto*, str. 281.

se jedva 35% od sve djece koja su obvezna ići u školu, odlučilo pokoriti. Predavalo se po nastavnom programu koji je vrijedio za sve škole u austrijskim nasljednim zemljama. Udžbenici su bili na njemačkom jeziku ili su bili prijevodi njemačkih udžbenika tiskanih u Beču. Isprva im za Vojnu krajinu nedostaje nastavnčkog kadra te pokušavaju obučavati češke mladiće i sinove časnika koji su služili u Vojnoj krajini.⁴⁶

Osnovne škole su se u Monarhiji općenito dijelile na trivijalne, gradske, glavne i normalne škole. Osnovne škole nazivane su i pučke škole, a tamo gdje nije bilo uvjeta za ove škole, osnivali su se osnovni razredi. Osnovni zadatak ovih škola bio je da pružaju najosnovnije obrazovanje: čitanje, pisanje i računanje, a posebna pozornost se davala vjeronauku. U normalnim školama učili su još i gramatika njemačkog jezika, elementi latinskog jezika, prirodoslovlje, fizika, povijest, zemljopis, zemljomjerstvo, građevinarstvo, crtanje pomoću šestara i slobodnom rukom.⁴⁷

Na području Banske krajine djelovala je normalna škola u Petrinji. U normalnim školama su radili i najbolji učitelji. One su obučavale buduće upravne časnike i učitelje. Normalne škole djelovale su samo u najvažnijim mjestima: Karlovcu, Petrinji, Bjelovaru i Senju. One su bile pod stalnim nadzorom vojnih vlasti, odnosno komunitetskih komisija koje su morale podnositi izvješća pukovniji. Sve škole Vojne krajine bile su podčinjene Komisiji krajiških škola za vođenje školskih poslova i vrhovni nadzor. Komisije su imale sjedišta u Karlovcu, Petrinji i drugim većim gradovima.⁴⁸

Disciplina u krajiškim školama je bila jako stroga. Šiba je bila glavno disciplinarno sredstvo, no u drugoj polovici 19. stoljeća počinje se sve manje upotrebljavati. U trivijalnim školama je prevladavao vojnički duh, a učitelji u trivijalnim školama su uživali opće štovanje i bili pod zaštitom vojnih oblasti. Primani su samo odabrani učenici zbog uporabe njemačkog jezika. Prije nego bi bili primljeni u trivijalku, učenici su morali 2 – 3 godine pohađati narodnu školu u kojoj se učio vjeronauk, čitati, pisati i nešto malo računati. Školu se moralo pohađati redovno, a ukoliko se izostanak ne ispriča, odmah su poslali inspekciju da odmah dopremi natrag u školu, gdje bi bio kažnjen ako je izostao svojom krivicom. Nastava je trajala od jutra do 4 sata poslijepodne, a odmor su imali od 12 do 13:30. Rad u ovim školama

---

⁴⁶ V. Janković, „Školstvo, kultura i društvo komunitetskih gradova Petrinje i Senja na kraju 18. i u 19. stoljeću“, str. 104. – 105.

⁴⁷ *Isto*, str. 105.

⁴⁸ *Isto*, str. 105. – 106.

temeljio se na ponavljanju naučenog te se navodi kako je ponavljanje u ovim školama oduzimalo tri puta više vremena, nego poučavanje.⁴⁹

U početku su učitelji bili vrlo slabo obrazovani, ali se to popravljalo s vremenom, budući da se školstvo razvijalo u cijeloj državi. Uvjeti za nastavu su bili jako skromni. Učitelji su isprva imali i vrlo male plaće. U prvoj polovici 19. stoljeća uvjeti u školstvu su znatno poboljšani. Izgrađuju se i opremaju nove školske zgrade, a novac su dobivali iz školskih zaklada koje su osnivane u svakoj pukovnici. Zanimljivo je da je 1849. propisana uniforma za učitelje, koju su oni morali nositi u školi, a bilo je dozvoljeno nositi ju i izvan službe. Nosili su tamnozeleni kaput i tamnosive hlače. Za glavu su nosili vojničku kapu, a propisano je bilo i da moraju nositi rukavice od srneće kože te mač u toku od crne kože. Razvojem školstva učitelji počinju primati bolje plaće koje se financiraju iz krajiških dohodaka, državne blagajne, vjerskih zaklada, iz crkvenih i općinskih blagajni. Zanimljivo je da su krajišnici prilikom izgradnje škola sami morali raditi i sami davati kola. Iako je bilo dovoljno škola, krajišnici i nisu baš bili zainteresirani za njih, a prema mnogima razlog je bio taj što se podučavalo na njemačkom jeziku.⁵⁰

Nakon trivijalki, učenici su svoje školovanje nastavljali u glavnim školama, a iz njih su odlazili u vojnu ili neku drugu srednju školu. Neki su kao pripravnici ostajali u školama i kasnije se još školovali za učitelje. Neki su nastavljali kao pisari u satnijskim pisarnama. Vrlo rijetko su se učenici poslije trivijalki odlučivali za neki zanat.⁵¹

Osim trivijalki, postojale su i opetovnice ili nedjeljne škole. U njih je morala ići mladež od 12 do 15 godina koji nisu bili dobri u pučkim školama ili koji ih uopće nisu pohađali. U njima se ponavljalo gradivo iz pučke škole.⁵²

Početkom 19. stoljeća već je bilo otvoren nekoliko škola za djevojčice. Te škole bile su uređene kao trivijalke sa njemačkim nastavnim jezikom. Takvu školu imamo u Petrinji, a nju su pohađale kćeri trgovaca, obrtnika i časnika. Također supruge učitelja morale su podučavati djevojčice na selu o ručnom radu i to bez plaće. Na taj način su i žene bile uključene u podučavanje.⁵³

---

⁴⁹ *Isto*, str. 106. – 107.

⁵⁰ *Isto*, str. 107.

⁵¹ *Isto*, str. 108.

⁵² *Isto*, str. 108.

⁵³ *Isto*, str. 109.

Prilikom posjete Vojnoj krajini 1818., car Franjo I. i njegova žena Karolina posjetio je normalne škole u Petrinji i Senju, kao dvije najveće osnovne škole u Krajini. U Petrinji su posjetili i djevojačku školu zbog zanimanja carice Karoline. U Petrinji su se održavali i učiteljski tečajevi, a onda je 1868. osnovana stalna Učiteljska škola.⁵⁴

Ne smije se izostaviti i podatak kako je 1838. kod normalne glavne škole slunjske krajiške pukovnije nadučitelj Imbro Antolić otvorio školu za gluhonijemu i slijepu djecu. U školi su predavali čitanje, pisanje, računanje i vjeronauk. Školu su besplatno mogla polaziti krajiška djeca, a mogla su je pohađati i djeca iz ostalih krajeva Hrvatske. Antolić se u Beču upoznao sa načinom obučavanja gluhonijemih i slijepih. 1842. kraljevska naukovna dvorska komisija izdaje naputak za obučavanje gluhonijeme djece. Početkom 19. stoljeća u Vojnoj krajini djelovalo je i nekoliko vjerskih škola za djecu krajišnika pravoslavne vjeroispovjesti, no one nisu imale kontinuitet u radu. 1841. u Petrinji je počela s radom petrinjska glazbena škola, a iduće godine glazbena škola je počela sa radom u Senju. Budući da su glazbenu školu djeca pohađala uz redovne škole, pazilo se da ona ne remeti tijekom predavanja glavne škole. Isprva su djeca podučavana pjevanju i sviranju violine, a kasnije i sviranju puhačkih instrumenata.⁵⁵

Četrdesetih godina 19. stoljeća u važnijim gradovima Vojne krajine osnivane su pukovnijske čitaonice i knjižnice kao zakašnjeli odjek preporodnih zbivanja. Knjige su većinom govorile o vojno taktičkim disciplinama, matematici, statistici, povijesti i rijeđe su se mogla naći djela europskih književnika.⁵⁶

---

⁵⁴ *Isto*, str. 109.

⁵⁵ *Isto*, str. 110.

⁵⁶ *Isto*, str. 112.

8. Zaključak

Vojna Krajina je zona koja je bila dio Habsburške Monarhije, a služila je za obranu od Osmanlijskog Carstva. Tu namjenu ima do 18. stoljeća, kada postaje nepresušan izvor vojske za ratove Habsburgovaca. Pojam vojni komunitet označava status grada u Vojnoj krajini i taj status je donosio mnogo privilegija, a jedan od njih je taj da stanovništvo nije moralo pristupati vojnoj obvezi. Osnovna namjena komuniteta je bila ta da su oni trebali biti centri razvoja trgovine i obrta. „Trebali biti“, jer su tu svoju namjenu slabo ispunjavali, a za to postoji više razloga: nije bilo dovoljno novca i nije bilo dovoljno robe za razmjenu. Vojni komuniteti su osnivani kako bi se riješila privredna kriza u Vojnoj krajini, no kriza je i dalje trajala. Ipak, vojni komuniteti su služili i kako bi se kontroliralo svo nekrajiško stanovništvo budući da su ih imali na jednome mjestu i tako su ih lakše nadzirali. Vojni komuniteti počinju nastajati polovicom 18. stoljeća, a u drugoj polovici 18. stoljeća sve više gradova dobiva ovaj status. Vlast u komunitetima su birali sami građani, no morali su birati između kandidata koje je predložila Generalkomanda. Trgovina i obrt su bile najvažnije privredne grane u komunitetima, a one su bile potrebne jer se velika većina stanovništva Krajine bavilo poljoprivredom i tako Vojna krajina nije mogla biti autarkična kao što je to bilo zamišljeno. Obrtnici i trgovci imaju jednaka prava i privilegirani su. Društvo je bilo patrijarhalno, ali žene imaju visok položaj. To možemo vidjeti po tome da su mogle i naslijediti mužev obrt nakon njegove smrti. Vojnici su često zbog svoje službe zanemarivali poljodjelske aktivnosti, a najteži posao im je bio čuvanje granice s Osmanskim Carstvom. Školstvo se počinje razvijati sredinom 18. stoljeća, a u školama je vladala vojnička disciplina, a škole su morali graditi sami krajišnici i sami su morali dovoziti materijal svojim kolima. Iako, literatura navodi kako krajišnici nisu bili jako zainteresirani za škole budući da se predavalo na njemačkom jeziku.

Literatura

- 1.) Buczynski, Alexander, *Gradovi Vojne krajine*, 1. svezak, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1997.
- 2.) Buczynski, Alexander, *Gradovi Vojne krajine*, 2. svezak, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1997
- 3.) Buczynski, Alexander, „Nastanak i organizacijski oblik vojnih komuniteta od 1748. do 1850.“, *Arhivski vjesnik*, No. 34-35, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1992.
- 4.) Buczynski, Alexander, *Vojni komuniteti – središta građanstva Hrvatske krajine – doktorska disertacija*, Filozofski fakultet Zagreb, Zagreb, 1993.
- 5.) Golec, Ivica, Matanović, Damir, „Problem ukidanja vojnih komuniteta u Vojnoj krajini na primjerima Broda na Savi i Petrinje“, *Povijesni prilozi*, Vol. 31, No. 31., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.
- 6.) *Hrvatska enciklopedija: Vojna krajina*;
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65199>
- 7.) *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Brodska pukovnija*, pripremili Alexander Buczynski, Mirko Valentić, Milan Kruhek, Hrvatski institut za povijest, 1999., Zagreb
- 8.) *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Gradiška pukovnija*, pripremili Alexander Buczynski, Mirko Valentić, Milan Kruhek, Hrvatski institut za povijest, 1999., Zagreb
- 9.) *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Petrovaradinska pukovnija*, pripremili Alexander Buczynski, Mirko Valentić, Milan Kruhek, Hrvatski institut za povijest, 1999., Zagreb
- 10.) Janković, Valentina, „Školstvo, kultura i društvo komunitetskih gradova Petrinje i Senja na kraju 18. i u 19. stoljeću“, *Povijest u nastavi*, Vol. 5, No. 10, Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb
- 11.) Matanović, Damir, „O osnutku vojnog komuniteta Brod na Savi“, *Scrinia Slavonica*, Vol. 2, No. 1., Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

- 12.) Peters, Marc Stefan, „Varaždinska vojna krajina – poseban razvoj jedne mikroregije u Podravini“, *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, Vol. 3, No. 6, Meridijani, Samobor, 2004.
- 13.) Valentić, Mirko, *Vojna Krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849. – 1881.*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1981.